

Descartes'ta Tanrı, Kudret ve Ezeli Doğrular

Mehmet Ata AZ*

Özet:

Bu çalışmada, Frankfurt'un "Taş Paradoksu" bağlamında, Descartes'in ezeli doğrular doktrininin; matematik, mantık, metafizik ve ahlaki norm ve doğrularının Tanrı'nın iradesince belirlenip belirlenmediği tartışılmıştır. Bazı Descartes takipçileri, ahlaki norm ve doğruların Tanrı'nın iradesince belirlenmesinin, matematiksel, mantık ve metafiziksel doğruları da kapsayacak şekilde genişletilemeyeceğini iddia ederken; diğer Descartes takipçileri ise, sadece ahlaki norm ve doğruların değil aynı şekilde matematiksel, mantık ve metafiziksel doğruların da Tanrı'nın iradesince belirlenebileceğini iddia etmişlerdir. Birbirinden farklı bu tür iki Descartesçi anlayışın oluşmasının temel nedeni, Descartes'in konuya ilişkin metinlerinde bazen yeteri kadar açık olmamasıdır. Bu çalışmamızda, Descartes'in konuya ilişkin tutarlı görüşünü vereceğim. Ki bu da, ezeli doğruların Tanrı tarafından özgür bir şekilde yaratıldığı gibi özgür iradesince de değiştirilebileceğidir.

Anahtar Kavramlar: Ezeli doğrular, mutlak kudret, irade, yaratma, matematik, mantık, metafiziksel ve ahlaki doğrular.

God, Omnipotence and Eternal Truths in Descartes

Abstract:

This work discussed in the context of Frankfurt's solution of stone paradox whether Descartes's doctrine of creation of the eternal truths, the laws and truths of mathematics, logic, metaphysics and morals are determined by God's will or not. While some of Descartes's predecessors hold that moral laws and truths are determined by God's will, it was not at all common to extend the scope of God's will over mathematics, logic and metaphysical truths. However, the other Descartes's predecessors defend that not only moral laws and truths are determined by God's will but also mathematics, logic and metaphysics truths determined by God's will. The reason of these two different understandings of Descartes is sometimes Descartes was not clear enough in his texts. In this article, I offer a coherent understanding of his idea that even eternal truths are freely created by God, likewise they can be changed by His will.

Key Words: Eternal truths, omnipotence, will, creation, mathematics, logic, metaphysical and moral truths.

* Araş. Gör., Şırnak Üniversitesi, İslam Felsefesi Anabilim Dalı

Harry Frankfurt, Taş Paradoksu'nun çözümü ile ilgili yazmış olduğu "The Logic of Omnipotence"¹ adlı makalesinde kudret sıfatıyla ilgili sorunların çözümü için Descartes tarafından dile getirilen bir öneride bulunur. Söz konusu öneriye göre Descartes, mutlak kudret sıfatının sınırlarını çizerken Tanrı'nın özgür iradesinden hareketle, kudret sıfatının mantıksal imkanla sınırlanamayacağını, Tanrı'nın mantıken imkansız olanları da yapabileceğini iddia etmişti.²

Tanrı tarafından meydana getirilemeyecek herhangi bir şeyin var olduğunu hiçbir zaman söylememiz gerektiğini düşünüyorum. Her türlü doğruluğun temeli ve iyilik onun kudretine bağlı olduğundan, Tanrı'nın vadisiz dağ yapamayacağını veya $1+2 \neq 3$ 'ü meydana getiremeyeceğini söylemeye cesaret etmeyeceğim.³

Aynı şekilde Frankfurt da kudret paradoksunun çözümünde Descartes'in bu görüşlerini baz alarak şöyle bir çözüm önerir:

Farz edelim ki, Tanrı'nın mutlak kudreti, Tanrı'ya mantıken imkansız olan fiilleri ve aynı zamanda kaldıramayacağı bir taşı yaratma imkanı versin. Bu tür varsayımdaki kudret anlayışını analiz ettiğimizde, bunun olabilirliğinin kudretin taalluk alanında olduğu düşünülürse hata edilmiş olur... Eğer Tanrı'nın farz edilen ve kendi kendisiyle çelişen

- 1 Frankfurt, Harry, "The Logic of Omnipotence", *Philosophical Review*, (1964). S. 262-63.
- 2 Kaufman, D. Gordon, "Descartes' Creation Doctrine and Modality", *Australasian Journal of Philosophy* 80, (2002), s. 24-41; Ayrıca bkz: Frankfurt, Harry G., "Descartes on the Creation of the Eternal Truths", *Philosophical Review*, 86, (1977), s. 36-57.
- 3 Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, ed. by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch, A. Kenny. Cambridge: Cambridge University Press, (1991), s. 358-59.

(*self-contradiction*) olarak tanımlanan iki fiilden biri olan problematik taşı yaratması varsayılabilirse, neden problematik olan ikinci fiil olan söz konusu taşı kaldırması da varsayılmasın?⁴

Frankfurt'un paradoksun çözümü ile ilgili önermiş olduğu bu çözüm, Tanrı ile kudret sıfatı arasındaki varsayılan ilişki Tanrı'ya, mantıksal olarak saçma olarak nitelenebilecek şeyleri yapmayı mümkün kılmaktadır. Aynı şekilde, Tanrı hakkında veya onun kudretiyle ilgili konuşmanın bir mantığı olmadığı, yani teoloji ya da metafizik dilinin mantığı olmadığı gibi felsefi ve teolojik sorunlar doğurabilecek bir sonuca da götürebilmektedir.

Bu çalışmamızda Frankfurt'un önermiş olduğu teklifin makul olup olmadığını Descartes'ın Tanrı, mutlak kudret ve ezeli doğrular arasında varsaydığı ilişki bağlamında irdeleyeceğiz. Descartes'ın görüşlerini ve onun görüşlerine kaynaklık eden Tanrı ile mantıksal doğrular arasında varsaydığı ilişkinin mahiyetini belirlemeye çalışacağız. Zira Frankfurt'un, Descartes'ta Tanrı ile mantıki doğrular arasında var olduğunu düşündüğü ilişki, hem Descartes'ın neden böyle bir argümanı savundüğünü aydınlatacak hem de kudret sıfatının nasıl yorumlanması gerektiği konusunda bize yardımcı olacaktır. Acaba Frankfurt vb düşünürlerin ifade ettiği gibi Descartes, ahlakî doğrulara ek olarak, metafizik, mantık ve matematik doğruları da dahil olmak üzere Tanrı'nın ezeli doğruları değiştirebileceğini iddia etmiş midir?

Descartes'ın bu ezeli doğrulara ilişkin görüşlerini yorumlamada iki temel yaklaşımın bulunduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan ilki Descartes'i, dönemin Augustine, Aquinas gibi düşünürlerden oluşan skolastik gelenek bağlamında yorumlayıp Tanrı'nın sadece ahlakî doğruları değiştirebileceği, metafizik, mantık ve matematik doğruları gibi ezeli doğruları değiştiremeyeceği şeklinde yorumlarken; ikinci kısım düşünürler ise Descartes'i, döneminin skolastik düşüncesinin aksine Tanrı'nın ahlakî doğrular da dahil olmak üzere ezeli doğruları değiştirebileceği şeklinde

4 Frankfurt, Harry G., "The Logic of Omnipotence", s. 263.

yorumlamışlardır.⁵ Bu tür iki farklı yorumun bulunmasının nedeni Descartes'in eserlerinde bazen net olmayan ifadeler kullanmış olmasıdır. Biz bu çalışmamızda ikinci görüşün aksine Descartes'in, Tanrı'nın her ne kadar özgür iradesi bağlamında ezeli doğruları yaratmış olsa da, doğasının değişmezliği, basitliği, aldatmazlığı vb. kaygılardan dolayı ezeli doğruları değiştir(e)meyeceği görüşünün daha doğru olduğunu Descartes'in eserlerinden alıntılar yaparak göstermeye çalışacağız.

Descartes, Tanrı ile ezeli doğrular arasındaki ilişkiyi ilahi basitlik tezi ile Tanrı'nın özgür iradesi bağlamında belirlemeye çalışmıştır. İlahi basitliğin temel iddialarından biri olan sıfatların özdeşliğinden hareketle Tanrı'nın iradesinden bağımsız ezeli doğruların varlığını inkar eder:

Ezeli doğrulara gelince, bir kez daha söylüyorum ki, sadece Tanrı onları doğru ve mümkün bildiği için onlar doğru ve mümkündürler. O'dan bağımsız olduklarını ima edecek şekilde Tanrı tarafından doğru olarak bilinmezler. İnsan, onların kelimelerinin anlamını gerçek bir şekilde anlar ise, küfre girmeden herhangi bir şeyin doğruluğunun Tanrı'nın bilgisine öncelik teşkil ettiğini söyleyemeyecektir. Bundan dolayı, Tanrı'nın bir şeyi irade etmesi ve bilmesindeki gibi, Tanrı'da irade etme ve bilme aynı şeydir. Ve sadece bir nedenden dolayı, bu tür şey doğrudur.⁶

Descartes, Tanrı'nın basitlik anlayışına bağlı olarak, Tanrı'da bilme ve irade etmenin özdeş olması nedeniyle Tanrı'nın, ezeli doğruların nihai ve yeterli nedeni olduğunu iddia eder. Bunu da ezeli ilim ile bilinen ezeli doğruların, ezeli iradesi ile de irade edilmiş olmaları gerektiğine dayandırır. Aksi takdirde ezeli iradeye bağlı olmayan ezeli doğrular Tanrı'dan bağımsız olacaklardır. Bunun önüne geçmek için Descartes, ezeli doğruların Tanrı'nın iradesine bağlı oldukları sonucuna varır.

5 Daha ayrıntılı bilgi için bkz: Harry G. Frankfurt, "Descartes on the Creation of the Eternal Truths", *Philosophical Review*, 86, (1977); "Descartes on the Creation of the Eternal Truths", *Philosophical Review*, 93, (1984); Ishiguro, Hide, "The Status of Necessity and Impossibility in Descartes" In Rorty, (1986); Kenny, Anthony, *Descartes: A Study of His Philosophy*, (New York: Random House, 1968); "The Cartesian Circle and Eternal Truths", *Journal of Philosophy* 67, s. 685-700; Richard La Croix, "Descartes on God's Ability to Do Logically Impossible" *Canadian Journal of Philosophy* 3, s. 455-75; Stephen Menn, *Descartes and Augustine*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).

6 Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, ed. by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch, A. Kenny, (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), s. 24.

İkinci olarak da Suarez'in ezeli doğruların Tanrı tarafından zorunlu olarak yaratıldığı anlamındaki özgür iradeyi devre dışı bırakan iddialarını⁷, Tanrı'nın özgür iradesinden hareketle eleştirir.⁸ İlahi basitliğin özdeşlik iddiasına bağlı olarak Tanrı'nın zihninin objeleri olan ezeli doğrular, zihin ve iradenin özdeş olması nedeniyle, Tanrı'nın iradesinin de objeleri olacaklardır. Böylece Descartes, Tanrı'nın özgür iradeye sahip olmasından hareketle, söz konusu ezeli doğruların Tanrı tarafından özgür bir şekilde yaratılmış olmalarının kaçınılmaz olacağını söyler:

Ezeli olarak adlandırdığın matematiksel doğrular, Tanrı tarafından ikame edilmişlerdir ve yaratılmışların O'na bağımlı olmasından daha az olmayacak şekilde tamamen O'na bağımlıdır.⁹

27 Mayıs 1630'da Mersenne'e yazmış olduğu mektupta her ne kadar tam olarak hangi kelimeyi kullanacağı konusunda emin olmasa da ezeli doğruların Tanrı tarafından yaratılmış ya da tesis edilmiş olduklarını söyler:

Tanrı'nın onları (ezeli doğrular) yapmak için ne yaptığını soruyorsun. Cevap veriyorum, tüm ezeliği ile onları irade etti ve olmalarını anladı ve bununla da onları yarattı. Veya "yaratma" kelimesini şeylerin mevcudiyeti için tahsis edersen, bu durumda O, onları (ezeli doğruları) tesis etti veya yaptı.¹⁰

Descartes'ı kendi tezini destekleyecek şekilde yorumlayan Frankfurt, kudret sıfatının mahiyeti ve taalluk alanı ile ilgili olarak, mantık ilkelerine bağlı kalmaksızın Tanrı'nın her türlü fiilde bulunabileceği sonucuna varır:

Tanrı'nın kudreti, Tanrı'ya mantıksal imkansızlıklar yapmaya bile imkan verir.¹¹

7 Dutton, B., "Suarezian Foundations of Descartes' Ontological Argument", *The Modern Schoolman*, 70:, (1993) s. 249-58; Curley, E., "Descartes on the Creation of the Eternal Truths", *Philosophical Review*, 93, 1984; Frankfurt, Harry G., "Descartes on the Creation of the Eternal Truths", *Philosophical Review*, 86, (1977).

8 Frankfurt, Harry G., "Descartes on the Creation of the Eternal Truths", *Philosophical Review*, 86: (1977), s. 36-57; ayrıca bkz: Curley, E., "Descartes on the Creation of the Eternal Truths", *Philosophical Review*, 93, (1984).

9 Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, s. 23.

10 a.g.e., s. 25.

11 Frankfurt, Harry G., a.g.m., s. 221.

Tanrı ile kudret sıfatı arasında varsayılan bu ilişkinin, ilk bakışta Tanrı'yı mantıksal saçma olarak nitelenebilecek şeyleri yapmaya yönelttiği söylenebilir; bundan dolayı da bu kudret anlayışı kabul edilmeyebilir. Ama bu tür kudret anlayışı, klasik kudret anlayışının reddedilişi olarak değil de aksine kudretin yeniden yorumlanması olarak görülebilir. Çünkü bu tür kudret anlayışı, mantıksal ihlallerden dolayı saçma veya imkansız gibi görünen fiillerin yapılmasına imkan sağlayacak mahiyettedir. Fiillerin oluş imkanını belirleyen mantık kuralları (mümkün/imkansız) Tanrı tarafından belirlendiği zaman, söz konusu mantık kuralları Tanrı tarafından ihlal edilebilecektir.

Şu önermeleri düşünelim:

1. Tanrı, kendinden daha büyük varlık tarafından yönlendirilebilir.
2. Tanrı, kendinden daha büyük bir varlık yaratabilir. Ama yine de kendisi Tanrı olarak kalır.
3. Tanrı, yaratmış olduğu daha büyük varlığı, kendinden daha büyük kılmayabilir.¹²

Frankfurt'un tezine göre, "1.", "2." ve "3." önermeler doğrudur. Tanrı'nın, var olan varlıkların tümünden daha büyük olduğu tezine göre, Tanrı "1.", "2." ve "3." önermeler gibi mantıken imkansız olan fiilleri de yapabilir. "3." ü önerme, diğerlerine nazaran daha dikkat çekici görünmektedir. "3." önerme, sadece Tanrı'nın kendi içerisinde çelişkili olan fiili yapabildiğini iddia etmemekte, aynı zamanda yaratmış olduğu büyük varlığın kendisinden daha büyük bir Tanrı olması ve kendi tanrısallığına hanel gelmesini engelleyebilen özel bir çelişkiyi de barındırmaktadır. Bu ise anlaşılması daha güç bir şeydir.

Öyle görünüyör ki, "3." önermenin doğruluğunu savunan Frankfurt, Tanrı hakkındaki söylemleriyle ya da Tanrı'nın kudretiyle ilgili açıklamalarıyla, Tanrı'nın hiçbir şekilde mantık kurallarınca yönlendirilemeyeceğini savunmaktadır. Frankfurt'un bu iddiasını kabul edip, Tanrı'nın mutlak kudretinin mahiyeti ve taalluk alanını belirlemede mantık kurallarını göz ardı ettiğimizde, Tanrı'nın kudretini tanımla-

¹² Frankfurt, Harry G., a.g.m., s. 262-63.

mada rasyonel bir temelimiz ve kriterimiz kalmayacaktır. Bu da, kudret sıfatıyla ilgili argüman geliştirirken tamamen keyfi çıkarımlarda bulunacağımız anlamına gelecektir. Frankfurt'un, Tanrı'nın kudretinin mantık kurallarıyla denetlenemeyeceği iddiası, Tanrı hakkında veya O'nun kudretiyle ilgili konuşmanın bir mantığı olmadığı yani teoloji ya da metafizik dilinin mantığı olmadığı gibi anlaşılmaz bir sonuca götürür. Bu da bize Frankfurt'un tezinin neden anlaşılmaz olduğunu kanıtlamaktadır.

Frankfurt bu argümanını, daha önce de dile getirdiğimiz gibi Descartes'in görüşleriyle desteklemektedir. Özellikle de, Descartes'in Mersenne'e 15 Nisan ve 27 Mayıs 1630, Arnould'a 29 Haziran 1648 ile Mesland'a 2 Mayıs 1644'te yazmış olduğu mektuplara dayandırmaktadır.¹³ Söz konusu mektupları incelediğimizde, bu mektuplardan sadece biri, Descartes'in Arnould'a yazmış olduğu mektup, Frankfurt'un görüşlerine kaynaklık edecek türdendir. Kaynak olarak göstermiş olduğu diğer metinlerden ilki olan Mersenne'e yazmış olduğu mektubu¹⁴ okuduğumuzda Frankfurt'un anladığının aksine, kendi teziyle çeliştiğini görebiliriz. Mersenne ve Mesland'a yazılan iki mektuptan, Frankfurt kendi teziyle uyuşan kısmı almıştır. O da, Descartes'in Tanrı'nın, ezeli (mantık) doğruları yaratmaya ihtiyacı olmadığı, O'nun bu tür ezeli doğruları yaratmayabileceği iddiasını alıp, kendi tezine kaynaklık edecek şekilde yorumlamıştır. Oysa Descartes, Arnould'a yazmış olduğu mektupta bu tür iddiaları kesin bir dille inkar etmiştir.

Frankfurt'un aktardığına göre Descartes, Mersenne'e yazmış olduğu mektupta şöyle yazmıştır:

Matematik doğruları... Tanrı tarafından sistemleştirilmiştir ve matematiksel doğrular, ezeli bir şekilde Tanrı'ya bağlıdır. Aynen bütün varlıkların O'na bağlı oluşu gibi... Şunu söyleyebilirsin: Nasıl bu doğrular Tanrı tarafından tesis edildiyse aynı şekilde bir kralın koymuş

13 Frankfurt, Harry G., a.g.m., s. 262.

14 Rene, Descartes, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, s. 25.

olduğu kuralları değiştirmesi gibi o da bu kuralları değiştirebilir. Buna, zorunlu bir şekilde “doğrudur” cevabı verilir.¹⁵

Frankfurt'un yapmış olduğu alıntı, yanlış yorumlanmış gibi görünmektedir. Zira alıntının yapıldığı metnin ikinci cümlesine baktığımızda Descartes'in söylediklerini, Kenny'in yapmış olduğu çeviriye göre daha farklı yorumlanabilir. Kenny'in çevirisinde:

Eğer Tanrı mantıksal doğruları koyduysa, kralın kendi koymuş olduğu kuralları değiştirebilmesi gibi, Tanrı da koyduğu kuralları değiştirebilir. Buna şöyle cevap verilir: “Evet, yapabilir, eğer onun iradesi değişebilirse. Fakat ben onların ezeli ve değişmez olduklarını düşünüyorum.” ... Aynı yargıyı Tanrı için de yapıyorum. Fakat onun iradesi özgürdür. Evet, fakat onun kudreti anlaşılmaz ve kavranılmazdır.¹⁶

Çevirileri karşılaştırdığımızda, Frankfurt'un çeviriyi kendi tezine kaynaklık edecek şekilde yorumladığını anlıyoruz. Bu da Frankfurt'un, Descartes'in söylemediği şeyleri söylediği ya da söylemiş olduklarını kendi tezini destekleyecek şekilde yorumlaması demektir.

Descartes'in mektubunu baştan sona okuyup anlamaya çalıştığımızda, onun işaret ettiği noktanın sandığımızdan daha muğlak olduğunu anlıyoruz. Frankfurt'un yanlış bir şekilde alıntılanmış olduğu ifadeler, Tanrı'nın “doğruları” değiştirebileceği şeklindedir. Bunların içerisinde mantıksal doğrular da bulunmaktadır. Metnin tamamında Descartes, Tanrı'nın bu doğruları, kendi iradesinin değişmesi şartıyla değiştirilebileceğini söyler.¹⁷ Bu metinde kullanmış olduğu “eğer” (if) edatı kanatimizce çok önemlidir. Descartes hayali olarak kurmuş olduğu diyalogda sorduğu soruya verdiği cevapta, bu doğruları ezeli ve değişmez olarak tanımlamaktadır. Descartes için, doğruların Tanrı için ezeli ve değişmez olması çok da önemli değildir. Ona göre burada önemli olan, doğruların mahiyetinden çok Tanrı'nın iradesinin değişip değişmedi-

15 Frankfurt, Harry G., a.g.m., s. 262; Rene, Descartes, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, s. 25.

16 Frankfurt, Harry, “Descartes on the Creation of the Eternal Truths”, s. 42-43; Rene, Descartes, *Philosophical Letters*, ed. by Anthony Kenny, (London: Oxford Univ. Press, 1970), s. 12

17 Descartes, Rene, *Philosophical Letters*, s. 12-14; Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. II, s. 61, 293

ğidir. Burada bizim için önemli olan “*if only if*” (ancak ve ancak) şartını, Tanrı'nın iradesinin mahiyetine şart koşmasıdır.¹⁸

Descartes'ın mektubunda kurmuş olduğu hayali diyalog beraberrinde bazı felsefi ve teolojik problemler doğurmaktadır. Zira diyalogda bir yandan Tanrı'nın iradesinin özgür oluşuna değinirken öte yandan onun değişmez olduğuna vurgu yapmaktadır. Nasıl oluyor da aynı anda Tanrı'nın iradesi hem özgür hem de değişmez olabilmektedir ? Descartes'ın buna cevabı:

Evet, zira Tanrı'nın kudreti anlaşılmaz (incomprehensible) dir.

Descartes'ın verdiği cevaptan onun, Tanrı'nın mahiyetini tanımlarken kullanmış olduğumuz din dilinin Tanrı'yı tanımlamada yetersiz kaldığı gibi bazen de birbiriyle çelişen tanımlamalar yapılabileceği anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile Descartes'ta “*Tanrı hakkında konuşmanın mantıksızlığı*”nı görebiliyoruz.¹⁹

Tanrı'nın iradesinin özgürlüğü, Descartes için nihai bir öneme sahiptir. Zira ezeli ve değişmez doğruların akıbeti, bunlara mantıksal doğruları da dahil edebiliriz, Tanrı'nın iradesine bağlıdır.²⁰ Aynı şekilde ezeli doğruların, Tanrı tarafından zorunlu bir şekilde, iradesi dışında yaratıldığını savunanların iddialarına, Tanrı'nın belirlenmemiş iradesi olduğunu savunarak karşı çıkar.²¹ Descartes, Mersenne'ye 27 Mayıs 1630 tarihinde göndermiş olduğu mektupta şöyle yazar:

Tanrı özgür iradesiyle, bir dairenin farklı noktalardan o dairenin yarıçapının uzunluğunu eşit kılmayabilir. Aynen dünyayı yaratmayabileceği gibi.²²

Bu pasajda Descartes, Tanrı'nın, şimdi farklı noktalardan bir dairenin yarıçapının eşit olmasını yanlış kılacak özgür iradeye sahip olduğu gibi Tanrı'nın bunu yapabilecek gücü olduğunu da ifade etmektedir.

18 Descartes, Rene, *Philosophical Letters*, s. 12; Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, s. 25.

19 Descartes, Rene. *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, s. 235.

20 Curley, E., “Descartes on the Creation of the Eternal Truths”, s.569–97, 583-84.

21 Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, s. 25-26.

22 Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, s. 25; Ayrıca bkz: *The Philosophical Writings of Descartes*, vols. II, s. 221; Frankfurt, Harry G., a.g.m., s. 263.

Descartes'ın 29 Haziranda 1648 tarihinde Arnould'a yazmış olduğu mektupta matematiksel doğruların kesinliğinden hareketle Tanrı'nın bu kesinliği değiştirebilecek kudret ve iradeye sahip olup olmadığına ilişkin olarak şunları söyler:

Tanrı'nın sayılarla ilgili düzenlemeyi yapamayacağını söylememe rağmen... Bir ve ikinin toplamının üç olmayabileceğine rağmen, Tanrı'nın bana bu işlemin böyle olduğuna dair bir zihin verdiğini söyleyebilirim. Bunun aksini düşünemiyorum... İki ve birin toplamının üç olmadığını düşünemiyorum. Aynı şekilde, bunun da zihnim ve anlayışla çeliştiğini düşünüyorum.²³

Buradaki asıl problem, Descartes'ın bu pasajda geniş zaman kipinde "düzenlemeyi yapamamak"ı (can not) kullanmasıdır.²⁴ Öyle sanıyorum ki, Descartes'ın buradaki endişesi, Mersenne'e yazmış olduğu ilk mektup-takiyle çok benzerdir. Buna göre Descartes, Tanrı'nın matematiksel işlemleri farklı bir şekilde düzenleyemeyeceğini söylemek istemiyor. Daha açık bir ifadeyle Descartes Tanrı'nın bir artı ikinin üçten farklı bir sonuç ($1+2\neq 3$) verdiremeyeceğini söylemekle Tanrı'nın mutlak kudretini sınırlamaktan endişeleniyor. Öte yandan aynı şekilde bir artı ikinin üç dışında başka bir sonuç etmesinin Tanrı tarafından sağlanabileceğini de söylemiyor. Savunmuş olduğu tez doğrultusunda bunu da söyleyemez.

Şu Argümanı Düşünelim:

1. Tanrı, bir artı ikinin üçten farklı bir sonuç vermesini sağlayabilir. ($1+2\neq 3$).
2. Tanrı bana öyle bir zihin vermiştir ki bir artı ikinin üçten farklı bir sonuç verebileceğini düşünemiyorum. ($1+2\neq 3$).
3. Bir artı ikinin üç olmayabileceğini düşünemiyorum.
4. Olmasını düşünemediğim (mantık kurallarına ters düştüğünden) bir durumu Tanrı yapabilir.

23 Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, Vol. II, s. 25; Frankfurt, Harry G., a.g.m., s. 263.

24 Frankfurt, Harry G., a.g.m., s. 263.

5. Tanrı aldatıcı olabilir.
6. Aldatıcı varlık, Tanrı'nın değişmez özüyle çelişir (Zira aldatma, iyi olan özde değişimi gerektirir).
7. Bundan dolayı, Tanrı aldatıcı olamaz.
8. O halde Tanrı, bir artı ikinin üç dışında farklı bir sonuç vermesini sağlayamaz.

Kartezyen felsefeye dayanarak kurmuş olduğumuz argümana göre bir artı ikinin üç dışında bir sonuç vermesini Tanrı sağlayamaz. Zira, Arnould'a yazmış olduğu mektuptaki düşüncelerden farklı olarak Tanrı'nın aldatıcı olmayan özünün doğurduğu bir sonuç bulunmaktadır. Ki bu da, bir artı ikinin üç olması gerektiği ve bunun aldatıcı olmayan mutlak iyi doğaya sahip olan Tanrı tarafından bile değiştirilemeyeceği gerçeğidir.²⁵

Bütün bunlar Descartes için çelişki gibi görünmektedir. Zira bir yandan kesin bir dille Tanrı'nın doğasının değişmezliği kaygısı ile Tanrı'nın mantık ve matematik yasalarına bağlı olduğunu iddia ederken öte yandan isteksiz ve tereddütlü şekilde Tanrı'nın mantık ve matematik yasalarına bağlılığı olmadığını iddia etmektedir. Sanırım bunun temel nedeni, bu tür yasalara bağlılığın Tanrı'nın özgür iradesine bazı sınırlamalar getireceği ve Tanrı'nın aldatıcı olmayan, aksine iyi olan doğasına hanel getirecek fiilleri nefyetme kaygısıdır.

Descartes'ın mantıksal doğruların değişmezliği ile ilgili vardığımız görüşlerini desteklemek için iki kısa alıntı daha yapacağız. Bunlardan ilki:

Bence Tanrı, onları geçmişte öyle yarattığından ve onların böyle olmasını istediğinden onlar değişmez ve ezelidir. Sen bunun ciddi sonuçlar ve zıtlıklar barındırdığını düşünebilirsin. Söylediklerim doğruysa bence bu yeterlidir.²⁶

... Bundan dolayı, şeylerin özlerini ve matematiksel doğruları Tanrı'dan bağımsız bildiğimizi sanmıyorum. Bununla beraber, Tanrı'nın

25 Menn, Stephen, *Descartes and Augustine*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998), s. 340.

26 Descartes, Rene, *Philosophical Works of Descartes*, Vol. II, ed. Elizabeth S. Haldane and G.T.R. Ross, (New York, Dover Publications, 1955), s. 226.

iradesi ve hükmü onların bu şekilde olmaları yönünde hükmettiğinden beri, onlar değişmez ve ezeldir.²⁷

İkincisi de, bundan biraz farklı ama Descartes'ın görüşüyle yakından ilişkilidir:

Q: Tanrı, yaratmış olduklarına, kendinden nefret etmesini emredip bu durumu iyi olarak gösterebilir miydi?

R: Bunu hiçbir şekilde yapamaz. Fakat biz O'nun ne yapabileceğini bilemeyiz. Ama neden bu şekilde yapmasın?²⁸

Yapmış olduğumuz bu iki alıntı bize açık bir şekilde Descartes'ın Tanrı'nın başlangıçta mantık kurallarını daha farklı bir şekilde yaratabileceğini ama iradesinin bu şekilde tecelli etmesinden dolayı değişmez olduklarını ve mükemmelliği, değişmezliği, aldatmazlığı vb. niteliklerinden dolayı Tanrı tarafından bile ihlal edilemeyecekleri görüşünü savunduğunu göstermektedir. Descartes her zamanki görüşünden farklı olarak daha önce şunu savunmaktaydı:

Doğanın kanunlarının nasıl olduklarından bahsetmiştim. Bunu da Tanrı'nın mükemmelliğinden başka bir şeye dayandırmaksızın yapmıştım... Bunu yaparken de şunu göstermeye çalıştım: Eğer Tanrı farklı dünyalar yaratsaydı gözlemlemiş olduğumuz kanunlardan farklı kanunlar yaratamazdı.²⁹

Bu metin hakkında söylenebilecek şey şudur: Descartes'e göre Tanrı'nın doğasının değişmezliği göz önünde bulundurulduğunda mantığın ve matematiğin doğruları yaratılmış olup ezeli ve değişmezdir. Tanrı tarafından bile değiştirilemez ve ihlal edilemez. Buna rağmen Descartes, Tanrı'nın özgür iradesi ve kudretinin sınırsızlığını düşündüğünde Tanrı'nın bizim mantık kurallarımıza göre imkansız olan dünyaları hiç zorlanmadan yaratabilecek kudret ve özgür iradeye sahip olduğu düşüncesindedir.

Descartes, mektuplarında açıklamış olduğu görüşlerinin radikal olduğunu biliyordu. 15 Nisan 1630 tarihinde Mersenne'e yazmış olduğu

27 Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. II, s. 261.

28 Descartes, Rene, "Conversation with Burman", *Oeuvres*, Vol. VII, s. 432.

29 Descartes, Rene, *Philosophical Works of Descartes*, Vol. I, s. 108.

mektubunda Mersenne'den, Tanrı ile ilgili olan diyaloglarında, adını anmaksızın görüşlerinden bahsetmesini istiyordu. Descartes'ın Tanrı ile mantıksal doğruları da içeren ezeli doğrular arasında gördüğü ilişki, o dönemin geleneksel skolastik çelişkilerini kendi içersinde barındırmaktaydı. Benzer görüşleri Thomas Aquinas'da - mantık kurallarının Tanrı tarafından ihlal edilemeyeceği, Tanrı'nın, fiillerinde mantık kurallarını gözetmek zorunda olduğu iddiasını- görebiliriz:

Mantık, geometri ve aritmetik gibi bazı bilimlerin temel ilkeleri, şeylerin temel ilkelerini oluşturduğundan, Tanrı, bu ilkelerle çelişecek bir şey yapamaz. Bundan dolayı Tanrı'nın, bu tür ilkelerle çelişecek bir tür (cins), yarı çapları birbirine eşit olmayan bir daire veya üç açısı dik iki açıya eşit düşen bir üçgen yapamaz.³⁰

Tüm itiraflarda Tanrı'nın mutlak kudretli (omnipotence) olduğu söylenir. Ama söz konusu kudretin mahiyetinin nasıl olduğunu açıklamak oldukça güç görünmektedir. Fakat burada bir sorun vardır. Aynen, Tanrı'nın gücü her şeye yeter dediğimizde, "her şey" (all) kavramının anlamında olduğu gibi. Eğer biz bu konuyu daha ciddi bir şekilde düşünerek buradaki kudret (omnipotence) kavramını, mümkün şeylere referansla anlarsak, o zaman Tanrı'nın kudretinin her şeye yetmesindeki "her şey" den kastın, mümkün şeyler olduğunu anlarız...

Bu iddia, meleğin söyledikleriyle de çelişmez: "*Tanrı için hiçbir şey imkansız değildir.*" (Luka 1:37). Burada söylenenler çelişkiye delalet etmez. Hiçbir akıllı da bunun olabileceğini düşünmez.³¹

Descartes 15 Nisan 1630 tarihinde Mersenne'e yazmış olduğu mektupta Tanrı'nın kudretinin nelere taalluk edebileceğine ilişkin şöyle yazar:

Genel anlamda şundan kesin bir şekilde emin olabiliriz ki Tanrı bizim düşünebileceğimiz her şeyi yapabilir. Fakat Tanrı'nın bizim düşünebileceğimiz hiçbir şeyi yapamayacağını söyleyemeyiz. Bizim zihin

30 Kenny, Anthony, "The Cartesian Circle and Eternal Truth" *Journal Philosophy*, Vol: 67, (1970), s. 695.

31 Pegis, C. Anton, *Basic Writing of St. Thomas Aquinas*, Vol. I, (Ramdon House, New York, 1945), s. 262.

gücümüzün ve tasavvurumuzun onun gücünün genişliği kadar geniş olduğunu söylemekle kendi zihin gücümüze fazla güvenmiş oluruz.³²

Descartes'ın neden böyle düşündüğünü merak ettiğimiz takdirde bunun cevabını, onun felsefi anlayışında bulabiliriz. Descartes, kendinden şüphe edilmeyecek şeyi bulmayı amaçlamıştı. Bundan dolayı, her şeyden şüphe duymaya başladı. Sonunda kendisinden şüphe edilemeyecek bir şey buldu. O da şüphe ettiğiydi. Onun bu anlayışının arkasında “*cogito ergo sum*” yatar. Böylece Descartes, Tanrı anlayışını bu ilke üzerine kurdu. Descartes'a göre Tanrı aldatmazdı. Zira Tanrı, aldatan değildi. Ayrıca bu anlayışa göre, doğanın ve matematiğin kurallarını da Tanrı tesis etmiş olup söz konusu kurallar Tanrı'ya bağlıdır. Eğer Tanrı isterse, bu kuralları değiştirebilir.

Bu anlayış doğrultusunda Descartes'ın Tanrı'sı şunları yapabilir:

1. Tüm yarıçapları eşit olmayan bir daire yapabilir.
2. Vadi olmadan bir dağ yapabilir.
3. $2+1$ 'in 3 etmediği bir işlem yapabilir.³³

Descartes'e göre bunların bize anlaşılmasız görünmesinin temelinde, insan zihninin sınırlılığı ve yetersizliği yatmaktadır. Buna bağlı olarak da sınırlı olan zihin, sınırsız ve mutlak olan varlığın doğasını, fiillerini ve kudretinin taalluk alanını anlamaktan acizdir. Bu da Tanrı'nın her yaptığıının ya da yapabileceklerinin zihnimizce anlaşılamayacağı anlamına gelmektedir. Ayrıca Tanrı'nın kudretinin ve iradesinin taalluk alanını belirleyen doğası, zihnimizin geliştirmiş olduğu mantık, matematik ve fizik kurallarından farklıdır. Bu yüzden Tanrı'nın fiillerini tam anlamıyla kavrayamayacağımız gibi ihata da edemeyiz.

Descartes'ın savunmuş olduğu kudret anlayışını “*Mutlak Kudret*” (*Absolute Omnipotence*) olarak tanımlayan Kevin Timpe, daha sınırlı tutulmuş kudret anlayışını da “*Mantıksal Kudret*” (*Logical Omnipoten-*

32 Pegis, C. Anton, a.g.e., s. 144f.

33 Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, s. 25, 358-59; Timpe, Kevin, “Omnipotence: The Nature and Scope of Divine Power”, *Philosophy of Religion: An Introduction to Issue*, (Kansas City, Bacon Hill Press, 2003), s. 6.

ce) olarak adlandırır.³⁴ Kevin, *Mantıksal Kudret*'i daha çok Aquinas gibi düşünürlerin savunduğu tez olan, Tanrı'nın kudreti sadece mantıksal imkan dahilindeki şeylere taalluk edebilir görüşü için kullanır. Buna göre Tanrı, *Mutlak Kudret* başlığı altında sayacağımız a, b ve c maddelerini mantıken imkansız oldukları için yap(a)mayacağı gibi bu tür fiilleri yapmaya da ihtiyaç duymaz. Tanrı'nın bunları yap(a)maması, Aquinas, Calvin ve Swinburne gibi filozoflara göre Tanrı'nın kudreti için bir noksanlık sayılmaz. Zira bu tür fiiller kendi içerisinde çelişik (self-contradiction) fiillerdir.³⁵

İslam düşüncesinde benzer şekilde mantıksal kudret anlayışını benimseyip mümkünü mantıksal imkan dahilinde tanımlayan Cüveyni³⁶, Gazali gibi düşünürler bulunmaktadır:

Muhal Allah'ın kudretinde değildir. Ve muhal, nefyetmekle bir şeyi ispat etmek ya da umumi olanı nefyetmekle hususiyi ispat etmekten ve biri nefyetmekle ikiyi ispat etmekten ibarettir. Bunlardan birine varmayan şey muhal değildir. Muhal olmayan da Allah'ın kudreti dâhilindedir.³⁷

Kevin'in *Mantıksal Kudret* olarak adlandırdığı kudret anlayışını savunan Aquinas, imkansız ya da kendi ile çelişik fiillerin Tanrı'nın kudretinin taalluk alanına girmeyeceğini belirtir:

Bu konuyu doğru bir şekilde anlayıp kudreti mümkün şeylere referansla düşündüğümüzde, "*Tanrı her şeyi yapabilir.*" önermesinin "*Tanrı, mümkün olan her şeyi yapabilir.*" şeklinde anlaşılması gerektiğini anlarız. Bunun da Tanrı'nın kudretine halel getirmediğini biliriz... Birçok kavram birbirileriyle olan ilişkilerine göre mümkün ya da imkansız olarak tanımlanır. Mümkün kavramını, yüklem nesneyle ilişkisinde uyumsuzluğun olmadığı durumlarda kullanırken, "*Sokrates oturur.*" gibi; imkansız kavramını yüklem nesneyle uyuşmaması durumunda kullanırız. "*Adam eşektir.*" gibi... Bundan dolayı herhangi bir çelişki içermeyen

34 Timpe, Kevin, a.g.e., s. 9.

35 Swinburne, Richard, *The Coherence of Theism*, (Oxford Clarendon Press, 1999), s. 153, 164-165; ayrıca bkz: Wierenga, Edward, "Omnipotence Defined", *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol.43, No.3, March (1943), s. 366-67.

36 Dağ, Mehmet, "İmam el- Haremeyn el-Cüveyni'de Nedensellik Kavramı", s. 37-38.

37 İmam Gazali, *Filozofların Tutarsızlığı*, s. 190.

kavramlar yani mümkünler Tanrı'nın kudretinin taalluk alanına girer ve "Tanrı kudretlidir." denir. Ama bir çelişki içeren kavramlar olan imkansızlar ise Tanrı'nın kudretinin taalluk alanına girmezler. Bu yüzden bunlar için "Tanrı bunları yapamaz." demek yerine "Bunlar ol(a)maya-cak şeylerdir." demek daha iyi olur.³⁸

Descartes'ın, kariyerinin ilk dönemlerinde *Disputationes*'i okuduğunu belirtmesi nedeniyle³⁹, Suarez'in, mantıksal doğruların Tanrı tarafından bilinmesi nedeniyle doğru olduğuna değil ezeli doğru olmaları hasebiyle Tanrı tarafından bu şekilde bilindiği görüşüne karşı çıktığını söyleyebiliriz.⁴⁰

Tanrı'nın, bazı doğruların zorunlu olmalarını irade etmiş olması, O'nun söz konusu doğruları, zorunlu olarak irade ettiği anlamına gelmez. Bundan dolayı, onların zorunlu olmalarını irade etmek farklı bir şeydir, bunu zorunlu olarak irade etmek veya bunu irade etmenin zorunlu kılınmış olması farklı bir şeydir.⁴¹

Kitabının otuzuncu tartışmasında Suarez, mantıksal doğruların Tanrı tarafından bilindiği için doğru olduğu tezine karşı çıkararak aksine mantıksal doğruların ezeli doğru oldukları için Tanrı tarafından bu şekilde bilindiğini iddia eder.⁴² Suarez daha da ileri giderek bu tür doğruların zorunlu oluşunun kaynağının Tanrı olmadığını, Tanrı'nın da bu doğruları kendisinden bağımsız ezeli özlerinden hareketle bildiğini iddia eder.⁴³ Sonuç olarak Suarez bu doğruların Tanrı tarafından yaratılmadığını ve herhangi bir varlığa delalet etmediklerini iddia etmektedir. Suarez, bu tür mantıksal ve matematiksel doğruların, doğruluk değerleri bakımından herhangi bir varlığa bağlı olmadıklarını düşünür. Zira bir varlığa bağlı olmak için nedensellik gerekir.

38 Pegis, C. Anton, a.g.e., s. 144.

39 Rene, Descartes, *Philosophical Works of Descartes*, Vol. II, s. 107.

40 Cronin, Timothy, J., "Eternal Truths in the Thought of Suarez and Descartes", *Modern Schoolman*, Vol. XXXVIII, May, (1961), s. 269-88 Vol. XXXIX, November (1961), s. 23-38.

41 Descartes, Rene, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, s. 235.

42 Suarez, Francisco, *Disputationes Metaphysicase*, 31, 12, 40, Cronin, Timothy J., a.g.m., s. 273'ten nakil; ayrıca bkz: Suarez, Francis, *On the Essence of the Finite Being as Such, on the Existence of That Essence and Their Distinction*, ed. by Norman J. Wells, (Milwaukee: Marquette University Press, 1983), s. 200.

43 Cronin, Timothy J., a.g.m., s. 273.

Oysa bu tür doğrular nedenselliğe bağlı olmadıklarından çok açık bir şekilde bu tür doğruların var olmak için Tanrı gibi nedene de ihtiyaçları olmayacaktır.⁴⁴

Suarez, mantıksal ve matematiksel doğruları yaratılmamış, kendiliğinden var olmuş, var oluşları kendilerine bağlı olan şeyler olarak tasavvur eder. Bunlar bir bakıma ilahi sebepler yani her şeyin kendileri aracılığıyla var olduğu ilkelerdir. Bu yüzden bunlar Tanrı'nın iradesine bağlı değildir.⁴⁵

Descartes'ın ezeli doğru anlayışını kavramak için iki hususa birden göz atmamız gerekir. İlki, bu ezeli doğruların mahiyetleri ve yaratılmalarının neden gerektiğidir. Bu noktaya baktığımızda bu Descartes'ın ezeli doğruları neden bir kanıtlamaya ihtiyaç duyulmayan şeyler olarak gördüğüne güzel bir başlangıç olabilir.⁴⁶ Sanırım, doğruların kanıtlanmadan müstağni olduğu anlayışı, istemeyerek de olsa onu “ezeli doğrular” anlayışına götürmüştür. Bu bağımsızlık ve ezeliğin sadece mantıkta değil, geometride, aritmetikte, cebirde, astronomide ve optikte de olduğunu düşünür.

Descartes'ın ezeli doğruların neden yaratılmış olması gerektiği ile ilgili, Beatrice Rome “*Created Truths and Causa Sui in Descartes*” adlı makalesinde buna ilişkin farklı bir argüman geliştirmiştir:

1. Anlaşılmazlık ilahi mahiyet (divine essence)tedir.⁴⁷ (Açık ve belirgin bir Tanrı fikrimiz olmasına rağmen, ilahi mahiyetin kendisini anlayamıyoruz.)⁴⁸
2. Yaratılmayan her şey Tanrı'ya aittir.⁴⁹
3. Ezeli doğruların yaratılmamış olduklarını farz edelim.
4. O halde ezeli doğrular yaratıcıdadır. (ya da yaratıcıya aittir).

44 Cronin, Timothy J., a.g.m., s. 274.

45 Suarez, Francis, *On the Essence of the Finite Being as Such, on the Existence of That Essence and Their Distinction*, s. 200-6.

46 Hacking, Ian; “Leibniz and Descartes: Proof and Eternal Truths”, *Lecture on Philosophy*, June 6, (1973), s. 7.

47 Rene, Descartes, *Philosophical Letters*, s. 11.

48 Rene, Descartes, a.g.e, s.14; Rene, Descartes, *Philosophical Works of Descartes*, Vol. II, s. 218.

49 Rene, Descartes, “Reply to Burman”, *Oeuvres*, Vol:5, s. 166.

5. Bundan dolayı ezeli doğrular anlaşılmalıdır.
6. Ezeli doğrular anlaşılabilir (kavranabilir).
7. Bundan dolayı ezeli doğrular yaratılmıştır.⁵⁰

Birinci ve dördüncü öncülden beşinci öncüle varmaya itiraz edilebilir, bunun makul olmadığı söylenebilir. Her ne kadar ilahi mahiyet anlaşılmasa da bu ilahi mahiyetin bir kısmının yani ezeli doğrular gibi olan kısmının anlaşılacağı söylenebilir.

Descartes, argümanını geliştirirken bazı kavramsal ayrımlar yapmıştır. Bunlardan ilki argümanını sistemleştirirken, anlamak (comprehending), kavramak (conceiving) ve bilmek (knowing)i farklı epistemik anlamlarda kullanmasıdır. “Tanrı’nın var olduğunu biliyoruz.” demek, “O’nun varlığını anlıyorum.” (comprehend) demekten farklı bir şeydir. Tanrı’nın anlaşılmazlığı O’nun mahiyetindedir. Bundan dolayı biz Tanrı hakkında bir şey anlayamayız (incomprehend). Biz sadece O’nun hakkında bazı şeyleri bilebiliriz. İkincisi de, Descartes ilahi mahiyet (divine essence)in basitliğini savunduğundan, sıfatları birbirleriyle özdeş kabul etmektedir. Sıfatlar arasında öngördüğü özdeşlik nedeniyle, ezeli doğruların Tanrı’nın ilmi kadar, iradesi, kudreti ve yaratma sıfatının objeleri olduğunu düşünmesidir.

Bu bağlamda Tanrı’nın özgür iradesiyle yüzleşilmelidir. Descartes, her ne kadar Tanrı’nın iradesinin değişmeyeceğini ifade etmiş olsa da Tanrı’nın özgür iradeye sahip olduğunu da belirtmiştir. Bu anlamda Tanrı’nın özgür iradeye sahip olması, yaratmış olduğu şeyi farklı bir şekilde yaratabilmesi olarak da anlaşılabilir. Tanrı’nın iradesinin özgürlüğünü temellendirebilmek için, Tanrı’nın ezeli doğruları (var olan mantık kuralları), şu anda olduğundan daha farklı şekilde yaratabileceğini iddia etmiştir. Ayrıca, Kartezyen felsefenin bakış açısıyla, analiz yapılırken, ezeli doğrulardan fizik biliminin ortaya koymuş olduğu bilgilere doğru gidilebilir. Zira fiziksel dünyadaki tüm bilgilere, ezeli doğrulardan hareketle gidilir. Bundan dolayı, eğer Tanrı ezeli doğruları farklı bir

50 Rome, Beatrice, “Created Truths and Causa Sui in Descartes”, *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol: XVII, No:1, (1956), s. 69.

şekilde yaratmada özgür değilse, aynı şekilde dünyayı farklı bir şekilde yaratmada da özgür olamayacaktır. Böylece Tanrı, dünyayı bu şekilde yaratmak zorundaydı da bu şekilde yaratmıştır gibi bir sonuç çıkacaktır. Tüm bunlar, Descartes'ı, ezeli doğruların Tanrı tarafından özgürce yaratılmış olması gerektiği fikrine götürmüştür. Eğer ezeli doğrular, Tanrı tarafından yaratılmamış olursa, İlk Neden olan Tanrı'nın varlık için olan nedenselliği de, özgür bir neden değil de zorunlu, başka şekilde olamayan bir neden olurdu. Bundan dolayı Descartes, ezeli doğruları ve Tanrı'nın doğası ile olan ilişkisiyle ilgili olarak, ezeli doğruların ezeli, değişmez ve dokunulmaz bir şekilde Tanrı'nın özgür iradesi tarafından yaratıldıklarını düşünmüştür.⁵¹

Tanrı'nın kudret ve irade sıfatı başta olmak üzere sıfatlarının taalluk alanlarını mantıksal ve matematiksel doğrular bağlamında anlamaya çalıştığımızda, Tanrı'nın kudret sıfatını zihnimizin ürünü olan mantıksal doğrular ile sınırlandırmış oluyoruz. Öte yandan, söz konusu mantıksal doğrulara bağlı kalmaksızın kudret ve irade sıfatını anlamaya çalıştığımızda, mantıksal doğrularla çelişen sonuçlara varabiliyoruz. Bundan dolayı Descartes, Tanrı ile ezeli doğrular arasındaki ilişkiyi kudret ve irade sıfatı bağlamında anlamaya çalıştığında kendini ikilem içerisinde bulmuştur. Zira vardığı sonuçlar, mükemmel ve sonsuz teist Tanrı anlayışıyla bağdaşmayan sonuçlar olabilmektedir. Bundan kaçınmak için Descartes, Tanrı'nın aşkınlığına, zihnimizin sınırlılığına ve buna bağlı olarak din dilinin yetersizliğine vurgu yapmıştır.

Bundan hareketle Descartes, ezeli doğrular doktrini doğrultusunda matematik, mantık vb. ezeli doğruların Tanrı'nın özgür iradesince yaratıldığını savunur. Aynı şekilde, Tanrı'nın özgür iradesi doğrultusunda, istediği takdirde ezeli doğruları şu anda olduğundan daha farklı bir şekilde yaratabileceğini de açık bir şekilde mektuplarında ifade etmiştir. Döneminin Skolastik düşüncesinin, ezeli doğruların Tanrı'nın zatıyla özdeş olduğu anlayışının aksine, ezeli doğruların, Tanrı'nın zatı ile özdeş olmadığını iddia eder. Tıpkı tüm yaratılmışlar gibi ezeli doğruların

51 Alanen, Lilli, "Descartes, Duns Scotus and Ockham on Omnipotence and Possibility", *Franciscan Studies*, 45, (1985), s. 186.

da Tanrı'nın iradesinin, kudretinin, ilminin vb. sıfatlarının birer objesi olduğunu belirtir. Ona göre, ezeli doğruların zihnimizce kesin ve değişmez olarak algılanmasının temel nedeni, Tanrı'nın söz konusu ezeli doğruları zihnimize bu şekilde yerleştirmesidir. Descartes, ezeli doğrulara ilişkin doktrinini tamamen irade, ilim, kudret vb. tüm sıfatların birbirleriyle ve Tanrı'nın zatıyla özdeş olduğu iddiasındaki ilahi basitlik tezi üzerine kurar. Tanrı'nın mutlak basitliği kabul edilmediği takdirde, Descartes'ın ezeli doğrular anlayışı da temelden yanlış olacaktır.

Son olarak Descartes, ezeli doğrulara ilişkin görüşlerini eserlerinde dile getirmek yerine daha çok arkadaşlarına yazmış olduğu mektuplarda dile getirmiştir. Bunun temel nedenin yaşadığı dönem olan Skolastik yapının söz konusu ezeli doğrulara ilişkin anlayışı tarafından eleştirilme endişesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür kaygıdan dolayı Descartes, görüşlerini Mersenne'e yazmış olduğu mektupta da dile getirdiği üzere, görüşlerini farklı bir yazar adıyla basarak eleştirileri gözlemlemeyi tercih etmiştir. Descartes, ezeli doğruların mahiyeti ve Tanrı ile olan ilişkileri ile ilgili olarak bazen tutarsızlık veya savunduğu tezin aksi yönünde anlaşılabilir muğlak ifadeler kullandığından, ezeli doğrular doktrinin kendi içinde tutarsız ve sistematik olmadığı şeklinde eleştirilere maruz kalmıştır. Bu da Descartes'ın ezeli doğruların mahiyeti, Tanrı'nın kudreti ve iradesi ile ilgili görüşlerinin, takipçilerince farklı şekillerde yorumlanmasına neden olmuştur.

Kaynakça

- Alanen, Lilli, "Descartes, Duns Scotus and Ockham on Omnipotence and Possibility", *Franciscan Studies*, 45, (1985).
- Cronin, Timothy J., "Eternal Truths in the Thought of Descartes and of His Adversary", *Journal of the History of Ideas*, 4, (1960).
- Cronin, T. J., "Eternal Truths in the Thought of Suarez and Descartes", *Modern Schoolman*, C. XXXVIII, May, 1961 s. 269-88, C. XXXIX, November (1961).

- Curley, E. "Descartes on the Creation of the Eternal Truths", *Philosophical Review*, 93: (1984), 569–97.
- Descartes, Rene, *Philosophical Letters*, Anthony Kenny, (Oxford University Press, London, 1970).
- _____, *Philosophical Works of Descartes*, Vol. II, ed. Elizabeth S. Haldane and G. T. R. Ross, (New York: Dover Publications, 1955).
- _____, *The Philosophical Writings of Descartes*, ed. John Cottingham, Robert Stoothoff, Dugald Murdoch, (Cambridge University Press, 1984).
- _____, "God Can Do The Logically Impossible", *The Power of God*, ed. Lmwood Urban and Douglas N. Walton, (New York: Oxford, 1978).
- _____, "Conversation with Burman", *Oeuvres*, Vol. VII, (1976).
- _____, *The Philosophical Writings of Descartes*, vols. I & II, ed. by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch. (Cambridge: Cambridge University Press, 1985).
- _____, *The Philosophical Writings of Descartes*, vol. III, ed. by J. Cottingham, R. Stoothoff, D. Murdoch, A. Kenny. (Cambridge: Cambridge University Press, 1991).
- Dutton, B., "Suarezian Foundations of Descartes' Ontological Argument", *The Modern Schoolman*, 70, (1993).
- Frankfurt, Harry G., "Descartes on the Creation of the Eternal Truths", *Philosophical Review*, 93, (1984).
- _____, "Some Puzzles Concerning Omnipotence" *Philosophical Review*, LXXII, (1963).
- _____, "The Logic of Omnipotence", *Philosophical Review* 73, (1964).
- _____, "Descartes on the Creation of the Eternal Truths", *Philosophical Review*, 86, (1977).
- Garber, D., "How God Causes Motion: Descartes, Divine Sustenance, and Occasionalism", *Journal of Philosophy*, 84, (1987).
- Hacking, Ian, "Leibniz and Descartes: Proof and Eternal Truths", ed. Dawes Hicks, *Lecture On Philosophy*, June 6, (1973).
- Kaufman, D. Gordon, "Descartes' Creation Doctrine and Modality", *Australasian Journal of Philosophy*, 80, (2002).

- Kenny, Antony, "The Cartesian Circle and Eternal Truth", *Journal Philosophy*, C. 67, (1970).
- _____, *The God of The Philosophers*, (Oxford University, 1979).
- Menn, Stephen, *Descartes and Augustine*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1998).
- Pegis, Anton, *Basic Writing of Saint Thomas Aquinas*, C. X, (Random House, New York, 1945).
- Rome, Beatrice, "Created Truths and Causa Suin in Descartes", *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol: XVII, No:1, (1956).
- Rozemond, Marleen, *Descartes's Dualism*, (Cambridge: Harvard University Press, 1998).
- Suarez, Francis, *On the Essence of the Finite Being as Such, on the Existence of That Essence and Their Distinction*, ed. by Norman J. Wells, (Milwaukee: Marquette University Press, 1983).
- Timpe, Kevin, "Omnipotence: The Nature and Scope of Divine Power", *Philosophy of Religion: An Introduction to Issue* içinde, (Kansas City, Bacon Hill Press, 2003).